

Ειδικά θέματα δημογραφίας: Χωρικές διαστάσεις των δημογραφικών φαινομένων

ΔΙΑΛΕΞΗ 1

Εισαγωγικά: Οι σχέσεις μεταξύ Πληθυσμού,
Χώρου και Ανάπτυξης

- **Δημογραφική ανάπτυξη και οικονομική ευημερία**
- **Οικονομική μεγέθυνση & ευημερία**
- **Η αναπτυξιακή πορεία των κρατών**
- **Η δημογραφική διάσταση στους δείκτες αειφόρου ανάπτυξης**

Δημογραφική ανάπτυξη και οικονομική ευημερία

Πληθυσμός και ευημερία: Οι πρώτες προσεγγίσεις

- Κατά τους εμποριοκράτες (15^{ος}-18^{ος} αι.), τους φυσιοκράτες (18^{ος} αι., Quesnay) και κλασικούς (18^{ος}-19^{ος} αι., Smith A.), το μέγεθος του πληθυσμού ως «ρυθμιστής» του πλούτου ή της φτώχειας των εθνών
 - **Εμποριοκράτες (μερκαντιλιστές):** Το εμπόριο και οι εξαγωγές για την συσσώρευση πολύτιμων μετάλλων στο επίκεντρο της οικονομικής ανάπτυξης, ενθάρρυνση της γονιμότητας, το πληθυσμιακό μέγεθος ως καθοριστικός παράγοντας για την οικονομική και πολιτική ισχύ..
 - **Φυσιοκράτες:** ο πλούτος παράγεται από την αγροτική παραγωγή, τα αγροτικά προϊόντα θα πρέπει να ρυθμίζονται σε υψηλές τιμές. Η επέκταση της αγροτικής παραγωγής ως προϋπόθεση για την πληθυσμιακή αύξηση.
 - **Κλασικοί (Malthus)**
 - Η γεωμετρική αύξηση του πληθυσμού σε συνδυασμό με την αριθμητική αύξηση των πόρων
 - Η αύξηση του κ.κ. ΑΕΠ θα είναι προσωρινή αφού η οικονομική ευημερία θα προκαλέσει πληθυσμιακή αύξηση κι η τελευταία με τη σειρά της θα προκαλέσει τη μείωση του κ.κ. ΑΕΠ...

Δημογραφική ανάπτυξη και οικονομική ευημερία

Πληθυσμός και ευημερία: Οι πρώτες προσεγγίσεις

- Κατά τους νεοκλασικούς (Jevons S., Walras L.), το οικονομικό πεδίο αποσυνδέεται από το «πρόβλημα του πληθυσμού»
- Οι καταστροφολογικές θεωρήσεις (δεκαετίες '60 και '70):
 - Τα υψηλά ποσοστά αύξησης του πληθυσμού στις φτωχές χώρες - αποτέλεσμα της απουσίας θεσμικών μηχανισμών περιορισμού της δημογραφικής αύξησης - ως απειλή για την επισιτιστική επάρκεια
 - Η σχέση μεταξύ του πληθυσμού και των πόρων στο επίκεντρο των ανησυχιών των νεοκλασικών
 - Ωστόσο, δεν έχει επιβεβαιωθεί στατιστικά η σχέση μεταξύ δημογραφικής αύξησης και οικονομικής ανάπτυξης...
- Τέλη της δεκαετίας του '80: Οι αρνητικές συνέπειες της δημογραφικής ανάπτυξης υπό αμφισβήτηση

Το «καταστροφολογικό» παράδειγμα

Η θεώρηση της πληθυσμιακής αύξησης ως τροχοπέδη στην οικονομική ανάπτυξη (T.R. Malthus)

- Το οικολογικό επιχείρημα: Η πληθυσμιακή αύξηση και η ανανέωση των αναπαραγόμενων φυσικών πόρων
- Οι πολιτικές βελτίωσης των εκπαιδευτικών συστημάτων και των συστημάτων περίθαλψης ως επιχείρημα για τη «ρύθμιση» της γονιμότητας: Το παράδειγμα της Κίνας
- Η δημογραφική αύξηση και:
 - Οι αρνητικές επιπτώσεις στην αποταμίευση, η όξυνση των ανισορροπιών μεταξύ προσφοράς και ζήτησης κεφαλαίου
 - Η όξυνση των εισοδηματικών ανισοτήτων, οι επιπτώσεις στην κοινωνική κινητικότητα
 - Η εμφάνιση λιμών ή η οικολογική καταστροφή (υπεράντληση μη ανανεώσιμων πόρων ή ταχύτερη άντληση ανανεώσιμων πόρων σε σχέση με το ρυθμό ανανέωσής τους;)
- Η δημογραφική αύξηση μειώνει την ατομική ευημερία (;)...

Οι πρόσφατες τάσεις αμφισβήτησης του «καταστροφολογικού» παραδείγματος

Βασικό αξίωμα: Υποτίμηση των δραματικών επιπτώσεων της δημογραφικής αύξησης, εν απουσία συνολικής και συνεκτικής εναλλακτικής πρότασης

- Η αντίστροφη σχέση μεταξύ του δείκτη εξάρτησης και του ποσοστού αποταμίευσης των νοικοκυριών δεν έχει επαληθευτεί
- Τηρουμένων όλων των αναλογιών, η δημογραφική αύξηση συντελεί σε υψηλότερα ποσοστά ανανέωσης του ενεργού πληθυσμού
- Αρκούν τα υψηλά ποσοστά πληθυσμού σε παραγωγική ηλικία;
- Η βελτίωση της αναλογίας εξάρτησης μπορεί να μεταφραστεί σε οικονομική ανάπτυξη (αύξηση του κ.κ. ΑΕΠ) μόνο αν ανταποκρίνεται σε ενεργούς απασχολούμενους («όντως» απασχολούμενοι)
- Η τεχνική πρόοδος: Η δημογραφική αύξηση και οι θετικές επιπτώσεις στην «εφευρετική ικανότητα» του πληθυσμού (Kuznets)
- Η δημογραφική «πίεση» ως φορέας της τεχνικής προόδου

Οι πρόσφατες τάσεις αμφισβήτησης του «καταστροφολογικού» παραδείγματος

- Η θεωρία της *ενδογενούς ανάπτυξης*: Οι επενδύσεις στο ανθρώπινο κεφάλαιο, την καινοτομία και τη γνώση ως βασικοί φορείς της οικονομικής ανάπτυξης. Η δημογραφική αύξηση αποτελεί κρίσιμη παράμετρο της οικονομικής ανάπτυξης (P.M. Romer)
- Η δημογραφική αύξηση, ως συνέπεια της *συρρίκνωσης της θνησιμότητας*, ευνοεί την αποταμίευση στη διάρκεια του κύκλου ζωής
- Οι *θεσμικοί μετασχηματισμοί* και η απόρριψη της αιτιακής σχέσης μεταξύ λιμών και δημογραφικής αύξησης: Η οργάνωση του συστήματος παραγωγής και διανομής στο επίκεντρο της θεώρησης
- *Περιβάλλον* και δημογραφική αύξηση: Ζήτημα τεχνολογικών επιλογών και καταναλωτικών συνηθειών
- Η διακοπή της «ροής» φύσει αδύνατη («τὰ πάντα ρεῖ»): Η δημογραφική «παύση» ως διέξοδος προς τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης;

Ο διαχωρισμός μεταξύ οικονομικής μεγέθυνσης & ανάπτυξης

Perroux F. (1903-1987)

- Η θεωρία των «πόλων ανάπτυξης» : Η χωρικά διαφοροποιούμενη οικονομική μεγέθυνση μεταξύ «πόλου» και «περιφέρειας» ως εγγενές χαρακτηριστικό της διαδικασίας οικονομικής ανάπτυξης των περιοχών.
- Για την οικονομική μεγέθυνση (economic “**growth**”) : « Η συνεχής αύξηση ενός δείκτη διάστασης κατά τη διάρκεια μίας ή περισσότερων χρονικών περιόδων ». Για ένα κράτος, το ΑΕΠ.
- Για την οικονομική ανάπτυξη (economic “**development**”) : Ο συνδυασμός νοητικών και κοινωνικών αλλαγών που ενεργοποιούν τη δυνατότητα ενός κράτους να αυξάνει σωρευτικά και με βιώσιμο τρόπο το συνολικό πραγματικό προϊόν.
- Το σύνολο των **οικονομικών, κοινωνικών, θεσμικών και δημογραφικών** μετασχηματισμών οι οποίοι συνοδεύουν τη διαδικασία οικονομικής μεγέθυνσης, προσδίδοντας της χαρακτηριστικά βιωσιμότητας και βελτιώνοντας τις συνθήκες ζωής του πληθυσμού.

Ο διαχωρισμός μεταξύ οικονομικής μεγέθυνσης & ανάπτυξης

Hirschman A.O. (1915-2012)

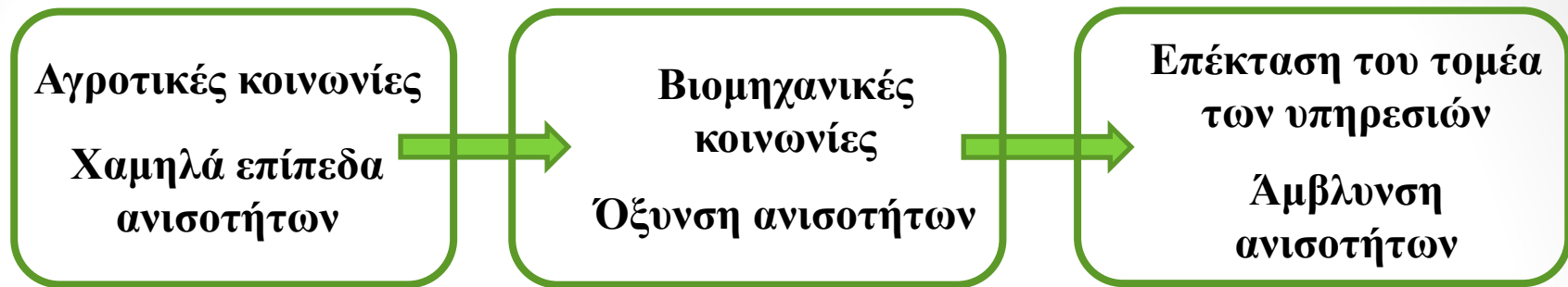
- Ολιστική προσέγγιση της οικονομικής ανάπτυξης
- Η διαδικασία οικονομικής ανάπτυξης ως μια διαρκής διαδικασία «μάθησης» και κοινωνικής αλλαγής
- Βασικός αναπτυξιακός στόχος η «κινητοποίηση» των κρυμμένων, διάσπαρτων ή κακώς χρησιμοποιούμενων πόρων και δυνατοτήτων
- Ο ρόλος των επενδύσεων στους στρατηγικούς τομείς των οικονομιών των λιγότερο ανεπτυγμένων κρατών
- Η διαδικασία δοκιμής-σφάλματος και οι «μικρές αρχικές επιτυχίες»
- Οι διαπεριφερειακές ανισότητες ως ένα αναπόφευκτο συνεπακόλουθο της οικονομικής μεγέθυνσης και της δημιουργίας πόλων οικονομικής ισχύος

Οι χωρικές ανισότητες και η αναπτυξιακή πορεία των κρατών

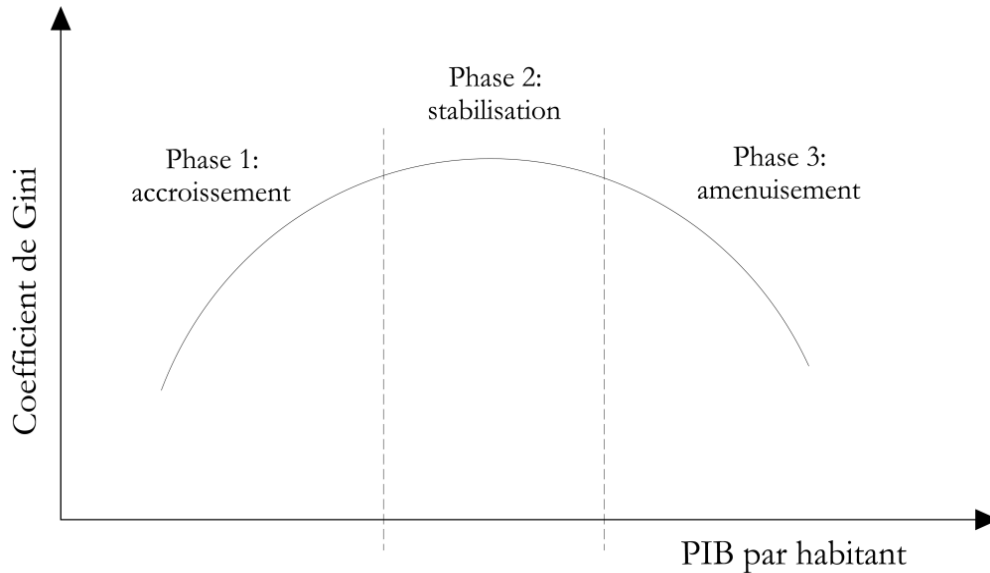
Gunnar Myrdal (1898-1987)

- Οι δυνάμεις της ελεύθερης αγοράς ως παράγοντας όξυνσης των διαπεριφερειακών ανισοτήτων, με βασικό άξονα τους μηχανισμούς του διεθνούς εμπορίου
- Η οικονομική ανάπτυξη, ως το αποτέλεσμα του ιστορικού πλαισίου, των πολιτισμικών χαρακτηριστικών και των οικονομικών συνθηκών σε μια χώρα
- Η οικονομική ανάπτυξη προϋποθέτει την ταυτόχρονη βελτίωση του συστήματος υγείας, εκπαίδευσης και των υπόλοιπων κοινών αγαθών σε ένα κράτος
- Η παρέμβαση των πολιτικών θεσμικών οργάνων ως απαραίτητη συνθήκη για την άμβλυνση των ανισοτήτων

Καμπύλες Kuznets (1) : Η « κοινωνική » καμπύλη

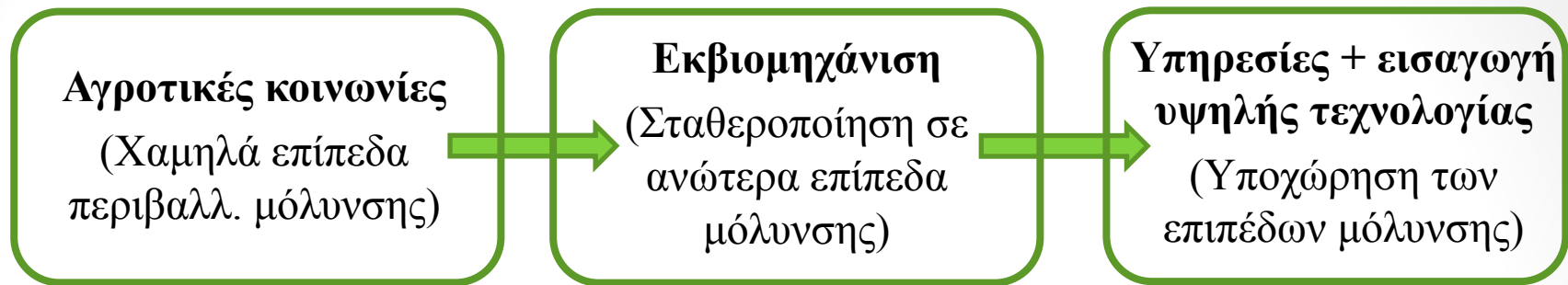
Η ‘κοινωνική’ καμπύλη

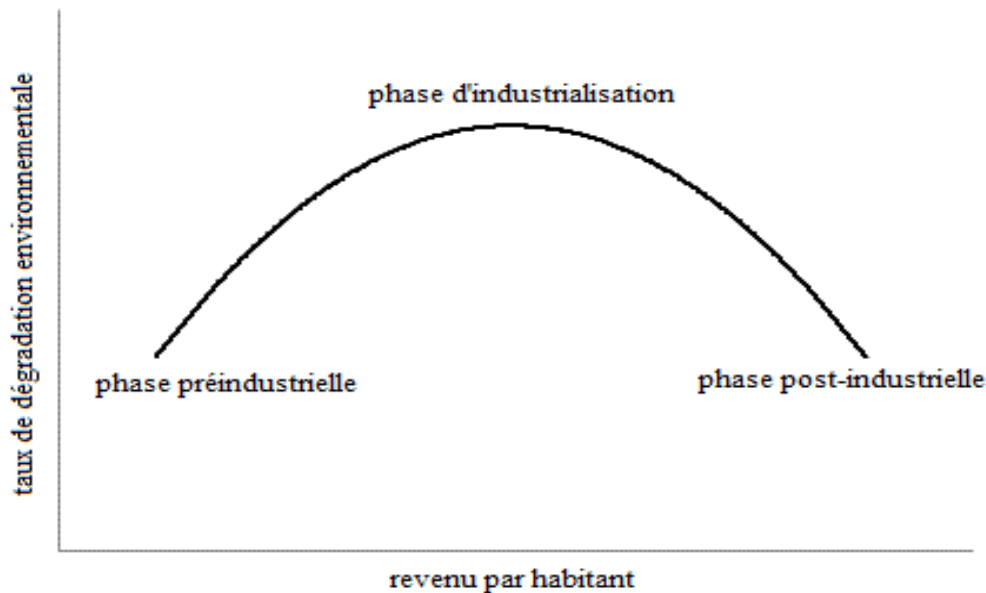
Κριτική

- Thomas Piketty (2014): Η λογική διασύνδεσης της οικονομικής μεγέθυνσης με τις ανισότητες ως μια επιλογή με επιστημονικά και πολιτικά κίνητρα
- Ακόμη και στις ανεπτυγμένες δημοκρατικές χώρες, τα ανώτερα οικονομικά στρώματα έχουν περισσότερες ευκαιρίες να ελέγξουν τις οικονομικές και πολιτικές διαδικασίες

Καμπύλες Kuznets (2) : Η «περιβαλλοντική» καμπύλη

Η 'περιβαλλοντική' καμπύλη

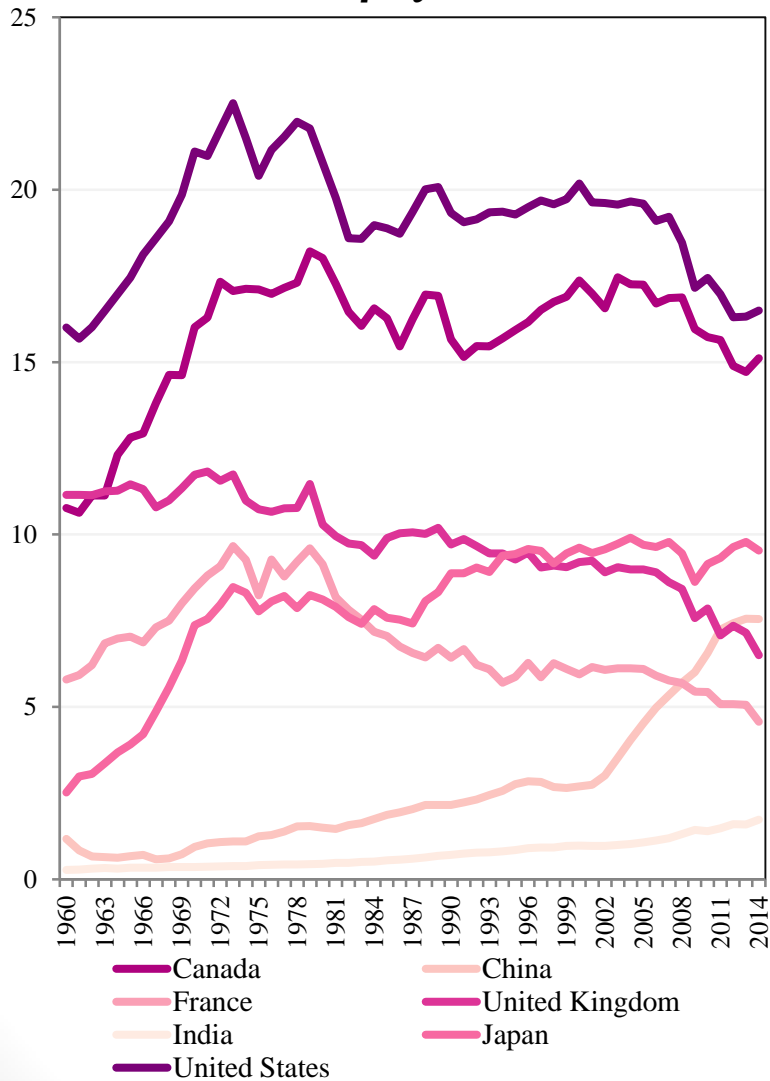
Κριτική

- *Μεθοδολογία:* η διαφοροποιούμενη αναπτυξιακή πορεία μεταξύ των κρατών, η αξιολόγηση της παραγωγικής δραστηριότητας εις βάρος της αξιολόγησης της κατανάλωσης
- *Μεταβλητές:* Η επιλογή των ρυπογόνων ουσιών, του ΑΕΠ / κ.κ. εισοδήματος ως δείκτη της μετάβασης στις υπηρεσίες
- *Ζητήματα αιτιότητας*
- Οι χωρικές επιπτώσεις των εκπομπών ρύπων προς άλλες χώρες

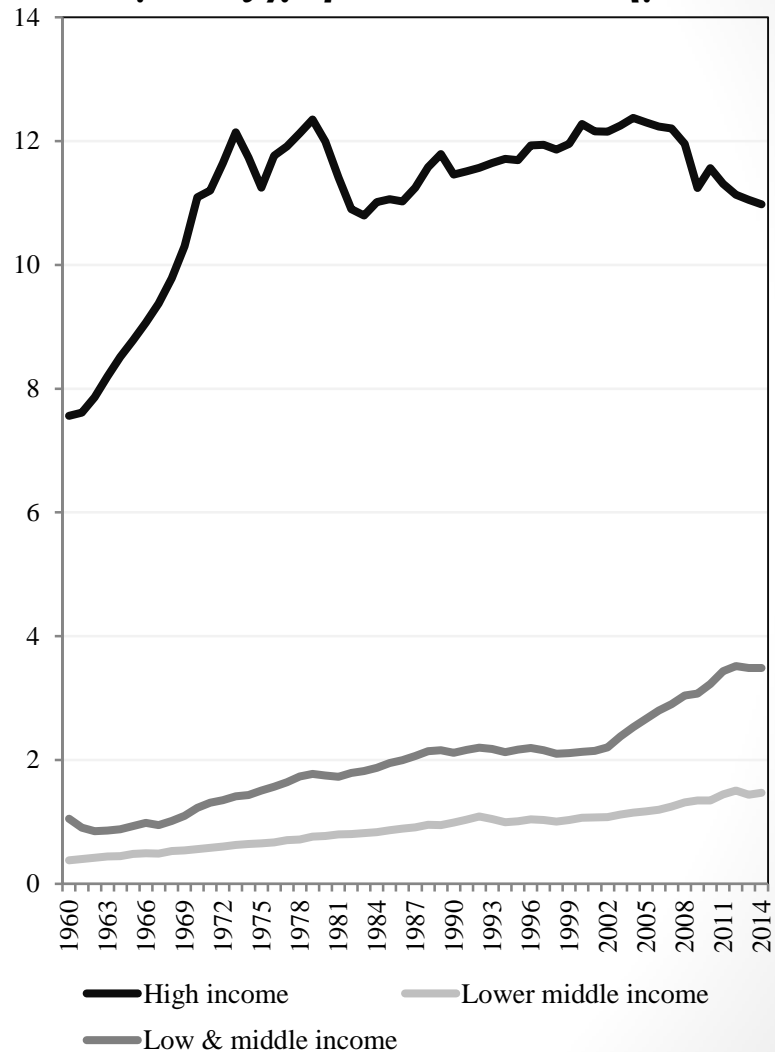
- Η ΠΚΚ κατά Stern (2004): $\ln(E/P)_{it} = \alpha_i + \gamma_t + \beta_1 \ln(GDP/P)_{it} + \beta_2 [\ln(GDP/P)_{it}]^2 + \varepsilon_{it}$

Εκπομπές ρύπων CO₂, 1960-2014 (μετρ. τόνοι / κάτοικο)

Χώρες G7

Ομάδες χωρών ανά εισόδημα

Δείκτης: EN.ATM.CO2E.PC, Παγκόσμια Τράπεζα, 2017)

Τα στάδια της οικονομικής μεγέθυνσης κατά Rostow

Η παραδοσιακή οικονομία

- Περιορισμένη παραγωγική δομή
- Απουσία συστηματικής κατανόησης του ευνοϊκού περιβάλλοντος για την προώθηση της καινοτομίας
- Φεουδαρχικό μοντέλο

Οι προϋποθέσεις για την απογείωση

- Ανάπτυξη δικτύων μεταφορών
- Τεχνολογική επανάσταση στον αγροτικό τομέα
- Εισαγωγές
- Πρόσβαση σε ξένα συναλλάγματα
- Πολιτική «σταθερότητα»

Η «απογείωση»

- Βιομηχανική «επανάσταση»
- Ανάπτυξη των χρημ/πιστωτικών θεσμών
- Αύξηση επενδύσεων (10%)
- Κοινωνική, πολιτική και πολιτισμική «νίκη» των εκσυγχρονιστικών ομάδων

Βρετανία

Ο δρόμος προς την ωριμότητα

- Επέκταση της χρήσης σύγχρονης τεχνολογίας
- Αστικοποίηση
- Αύξηση κατά κεφαλήν εισοδήματος
- Ευρύτερες αλλαγές στην κοινωνική δομή / νέα πρότυπα ευημερίας

Η.Π.Α., 1900
Γερμανία, 1910
Ιαπωνία, 1940

Η περίοδος της μαζικής κατανάλωσης

- Επέκταση της ιδιωτικής κατανάλωσης
- Προαστιοποίηση
- Ευρεία επέκταση του χρήσης ιδιωτικού αυτοκινήτου
- Κράτος πρόνοιας

• Η κριτική στη θεωρία

- Η «αφετηρία» διαφοροποιείται ανάλογα με τη χώρα (φυσικοί πόροι, κλίμα, πληθυσμός, κ.α.)
- Βασίζεται στην πορεία των ευρωπαϊκών κρατών και των Η.Π.Α.
- Βασίζεται στην αναπόφευκτη κινητικότητα των παραγωγικών δομών προς περιοχές με χαμηλότερο «κόστος» εργασίας.

Η δυναμική προσέγγιση του Τόπου

Ecole Française de Proximité (Rallet A., Torre A., Colletis G.)

Η αξιολόγηση των μηχανισμών που διαμορφώνουν τις προοπτικές ανάπτυξης των περιοχών προϋποθέτει την αξιολόγηση της αλληλεπίδρασης μεταξύ της γεωγραφικής, της οργανωτικής και της θεσμικής διάστασης.

1. Γεωγραφική εγγύτητα

- Η γεωγραφική απόσταση μεταξύ των «παραγόντων» (ατόμων, οργανισμών, πόλεων, κ.α.) της ανάπτυξης (Gilly J.P. & Torre A., 2000)
- Η αντίληψη του χώρου δραστηριοτήτων των παραγόντων της ανάπτυξης (Bouba Olga O. & Grossetti M., 2008)

2. Οργανωτική εγγύτητα

- Ο βαθμός ιεραρχικών διασυνδέσεων μεταξύ δύο «παραγόντων» (Boschma, 2005)

3. Θεσμική εγγύτητα

- Η ομοιότητα ή μη των ατύπων περιορισμών και των τυπικών κανόνων, τους οποίους μοιράζονται οι παράγοντες της ανάπτυξης. Η μέγιστη δυνατή ομοιότητα διασφαλίζει την αποτελεσματικότερη μεταφορά τεχνογνωσίας.

Η δημογραφική διάσταση στους δείκτες αειφόρου ανάπτυξης

■ Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης (Human Development Index, 1990)

➤ Η κεντρική ιδέα της προσέγγισης (Mahbub al Haq, Amartya Sen) βασίζεται στην αξιολόγηση της ανθρώπινης ευημερίας, στην αποτίμηση των διαθέσιμων ευκαιριών και επιλογών των ανθρώπων.

➤ Υπολογισμός:

$$HDI_{i,t} = \sqrt[3]{LEI_{i,t} \times EI_{i,t} \times II_{i,t}}, 0 < HDI_{i,t} < 1$$

➤ Life Expectancy Index (LEI) ➡ Προσδόκιμο ζωής κατά τη γέννηση (Μακρά & υγιής ζωή)

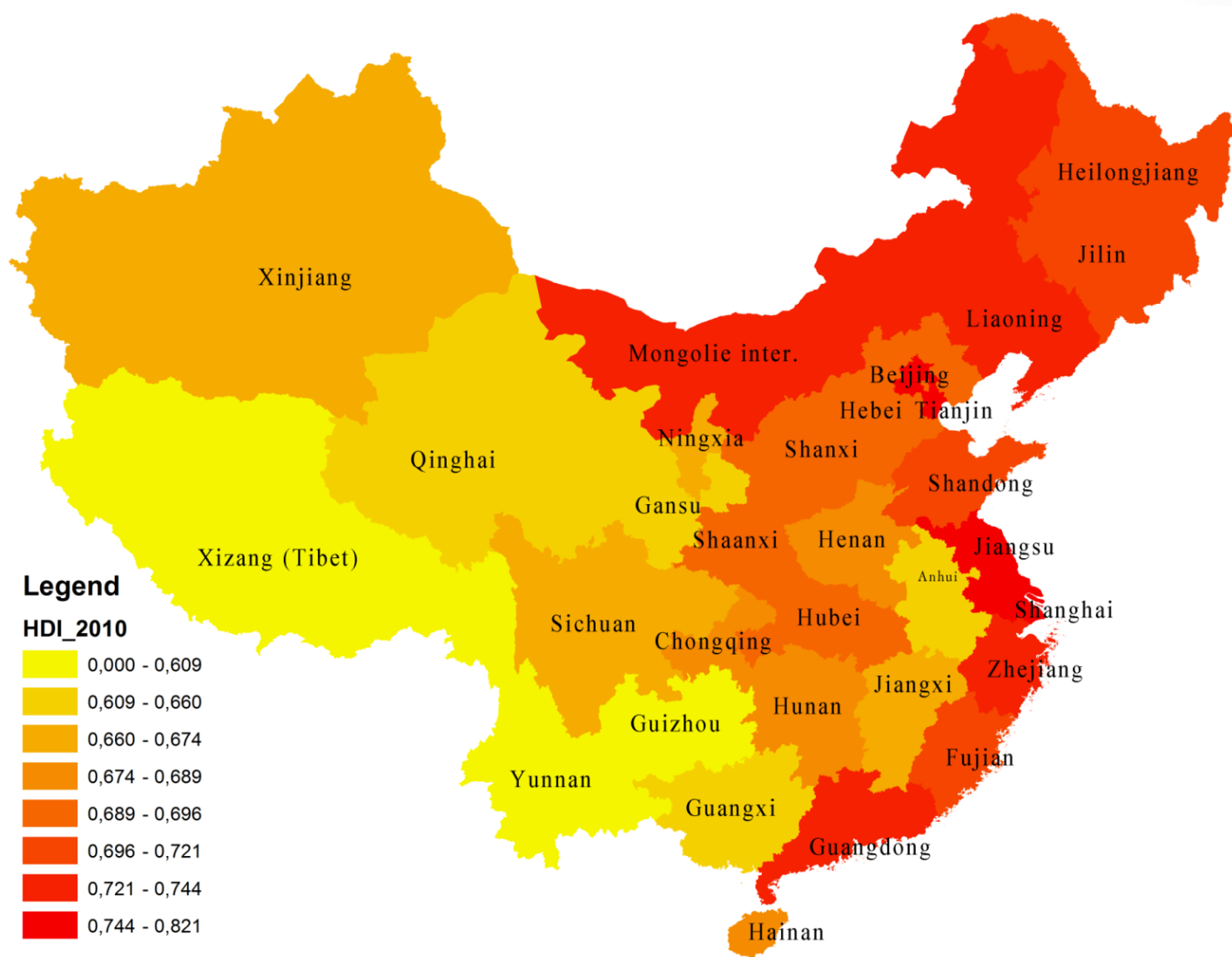
➤ Education Index (EI) ➡ Μέση & αναμενόμενη διάρκεια εκπαίδευσης (Γνώση)

➤ GNI Index (II) ➡ Ακαθάριστο εθνικό εισόδημα (Αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης)

➤ Η κατάταξη σε εθνικό επίπεδο (2016)

1 ^η (0,949)	2 ^η και 3 ^η (0,939)	4 ^η (0,926)	5 ^η (0,925)	29 ^η (0,866)
Νορβηγία	Αυστραλία & Ελβετία	Γερμανία	Δανία & Σιγκαπούρη	Ελλάδα

Τοπικός δείκτης HDI: Η περίπτωση των περιφερειών της Κίνας (2010)

Πηγή: *China National Human Development Report, 2013*

- Δείκτης Φυσικής Ποιότητας Ζωής (Physical Quality of Life Index, PQLI – Morris D., 1979)

$$PQLI = \frac{\text{literacy rate} + (\text{Ind})\text{Infant Mortality Rate} + (\text{Ind})\text{Life Expectancy}}{3}$$

Οι συνιστώσες:

- Το βασικό ποσοστό αλφαριθμητισμού (συνολικός πληθυσμός)
- Το ποσοστό βρεφικής θνησιμότητας (ανά 1000 γεννήσεις)
- Το προσδόκιμο ζωής σε ηλικία 1 έτους

Πλεονεκτήματα:

- Η απλότητα στον υπολογισμό
- Η διευκόλυνση των διακρατικών – διαχρονικών συγκρίσεων

Η κριτική:

- Γιατί τρεις δημογραφικούς δείκτες;
- Οι δείκτες αφορούν την τρέχουσα ευημερία και δε σχετίζονται με τη μελλοντική
- Το ίδιο βάρος για κάθε δείκτη και γιατί;
- Η μη ενσωμάτωση δεικτών που απεικονίζουν αποτελεσματικότερα το κοινωνικο-οικονομικό και πολιτικό υπόβαθρο μιας χώρας, κ.α.

Συμπεράσματα

- Η αμφισβήτηση των πρόσφατων θεωρητικών προσεγγίσεων προς τις αρνητικές επιπτώσεις της δημογραφικής αύξησης
- Η εισαγωγή της έννοιας του πληθυσμού στα μοντέλα οικονομικής ανάπτυξης
- Η «πολυπαραγοντική εξίσωση» της ανάπτυξης, η κριτική στις επιμέρους μεθοδολογικές προσεγγίσεις και στην επιλογή των οικονομικών, κοινωνικών, δημογραφικών, περιβαλλοντικών, κ.α. δεικτών
- Ο κρίσιμος διαχωρισμός μεταξύ των εννοιών οικονομικής μεγέθυνσης και ανάπτυξης (“*growth*” vs “*development*”)
- Η ποιοτική βελτίωση των ανθρώπινων πόρων ως κινητήριοι μοχλός για τον εκσυγχρονισμό του παραγωγικού μοντέλου μιας χώρας
- Η ορθή «διάγνωση» / καταγραφή των χαρακτηριστικών του πληθυσμού στον πυρήνα της αξιολόγησης της αναπτυξιακής πορείας των κρατών
- Η χωρική συνιστώσα και ο ρόλος της στην αξιολόγηση της αναπτυξιακής διαδικασίας σε διαπεριφερειακό, κ.α. επίπεδο

Ενδεικτική βιβλιογραφία & διαδικτυογραφία

- Amartya Sen (1999) “The ends and means of development” Chapter 2 from “Development as Freedom”, Oxford University Press.
- Charbit Y. (2002) The Political Failure of an Economic Theory: Physiocracy, *Population* 57(6): 855-883.
- Charmettant H., Sebastien G. & Vallet G. (2012) – *Comprendre l'économie. Questions économiques contemporaines* – Ouvertures Economiques De Boeck.
- Chelli F.M., Ciommi M., Gigliarano C. (2013) - The Index of Sustainable Economic Welfare: A Comparison of Two Italian Regions - *1st World Congress of Administrative & Political Sciences (ADPOL-2012), Procedia – Social and Behavioral Sciences* 81: 443 – 448.
- China National Human Development Report (2013) - *Sustainable and Liveable Cities: Towards Ecological Civilization* - Compiled by United Nations Development Program. –Beijing: China Translation and Publishing Corporation, June 2013.
- Gilly JP, Torre A (eds) (2000) *Dynamiques de Proximité*. L'Harmattan, Paris.
- Mahbub ul Haq (1995) “The Advent of the Human Development Report” Chapter 3 from “*Reflections on Human Development*”, Oxford University Press.

Ενδεικτική βιβλιογραφία & διαδικτυογραφία

- Lyubimov I. (2017) Income inequality revisited 60 years later: Piketty vs Kuznets, *Russian Journal of Economics* 3: 42-53.
- Morris M.D. (1980) The Physical Quality of Life Index (PQLI), *Development Digest*, 18(1): pp. 95-109.
- MYRDAL G. (1957) *Economic Theory and Undeveloped Regions*, Harper Torch Books: New York.
- Piketty T. (2014) *Capital in the 21th century*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Rostow W.W. (1959) *The Stages of Economic Growth*, *The Economic History Review*, New Series, Vol. 12, No 1, pp. 1-16.
- Ταπεινός, Γ.Φ. (2002), *Δημογραφία*, Μετάφραση: Γ. Καυκιάς, Β. Κοτζαμάνης, Επιστημονική επιμέλεια: Β. Κοτζαμάνης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τ.Μ.Χ.Π.Π.Α., Ε.Δ.Κ.Α., Βόλος.
- <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>
- <http://www.worldbank.org/>